

АНАЛИЗА ПРАВДЕ. АУТОНОМИЈА У ОДЛУЧИВАЊУ СЕСТАРА У ПРОФЕСИОНАЛНОМ РАДУ

Марија Игњатовић¹

Апстракт

Сестринство је морално одговорна и савесна професија. Промовисање моралних принципа је неопходан део неге. Професионални успех медицинске сестре зависи од професионалног и етичког понашања регулисаног Кодексима. У односу сестра-пацијент примењују се главни етички принципи. Под контролом су закона у држави, који регулишу правна пацијената. Принцип праведности обухвата залагање за једнакост свих људи, фер третман свих људи, доношење ставова и мишљења без емоционалног ангажовања, правилну прераспodelу добара. Као аутономни професионалци, медицинске сестре имају право и одговорност да доносе одлуке у оквиру сопствене професије у складу са постојећим стандардима професије, да независним радом оптимално прилагоде негу сваком појединцу и на критичан начин користе различите врсте знања у циљу брзе, безбедне и квалитетне здравствене заштите.

Кључне речи: правда, аутономија, медицинске сестре, одлучивање

JUSTICE ANALYSIS. AUTONOMY IN DECISION-MAKING OF NURSES IN PROFESSIONAL WORK

Marija Ignjatovic, Ivana Peric

Abstract

Nursing is a morally responsible and conscientious profession. Promoting moral principles is an essential part of nursing. The professional success of a nurse depends on professional and ethical behavior regulated by the Codes. The main ethical principles apply in the nurse-patient relationship. They are controlled by the laws of the country, which regulate the rights of patients. The principle of justice includes advocating for the equality of all people, fair treatment of all people, making positions and opinions without emotional involvement, and the proper redistribution of goods. As autonomous professionals, nurses have the right and responsibility to make decisions within their own profession in accordance with existing professional standards, to work independently to optimally adapt care to each individual, and to critically use different types of knowledge for the purpose of rapid, safe, and high-quality healthcare.

Keywords: justice, autonomy, nurses, decision-making

Увод

¹ Марија Игњатовић, Институт за ментално здравље Београд, Р. Србија, 066413121, marija.ignjatovic2701@gmail.com
Marija Ignjatovic, Institute of Mental Health Belgrade, R. Serbia, 066413121, marija.ignjatovic2701@gmail.com

Сестринство је данас у развијеним земљама света једна млада, још увек недовољно развијена професија, док у слабије развијеним земљама и земљама у транзицији, у које спада и Србија, тек треба да достигне ниво професије у односу на досадашње занимање. Много је изазова који стоје на путу развоја, а један од њих је јачање и развој сестринске етике. Основа сестринске етике је у вези са човеком, који је увек у средишту занимања сестара. Сестринска етика утврђује вредносне критеријуме доброг људског деловања и исправног понашања медицинских сестара у комплексном процесу бриге и неге болесника. Развојем сестринске етике увећава се и професионални углед сестара, истиче њена важност, унапређују врлине. Савремена сестринска етика се разликује од медицинске етике, иако се по основним начелима, ослањају једна на другу. Различитости се огледају у специфичностима унутар пружања професионалне сестринске неге и активностима за очување здравља. Сестринска етика је уско повезана са историјом сестринства, са друштвеним контекстом унутар кога сестре раде, са функцијом и положајем унутар својих радних организација, са теоријом сестринства и личним моралним вредностима медицинских сестара. Сестринство је својствено по томе што као организована и уређена професија има за циљ да пружи највиши квалитет рада уз максимално поштовање свих људских права, културолошких права, право на живот, право на избор, право на достојанство и поштовање. Здравствене услуге из области сестринства пружају се са пуним уважавањем и неограничено свим људима без обзира на пол, старост, боју коже, културу, етничку припадност, инвалидитет или болест, сексуалну оријентацију, националност, политику, језик, верска или духовна уверења, правни, економски или друштвени статус (The ICN code of ethics for nurses, 2021).

Анализа правде

Човек је слободно биће и у оквиру своје слободе може да се понаша на начин на који жели. Човек је такође и друштвено биће, без кога, од како је историја људске врсте, не би могао да опстане. Друштво је настало као резултат човека да опстане у природи, коју је прерађивао и прилагођавао потребама свог опстанка и напретка. Како друштво представља заједнички живот мноштва људи, да би се обезбедио ред неопходно је да се одреде начини понашања сваког члана друштва. Социолози сматрају да управо појава правила понашања у друштву – тзв. норме понашања, чине суштину људског друштва. Друштвена правила, односно норме понашања, јесу део друштвене културе, усвајају се процесима социјализације и култивације, тако да појединац, као слободно биће, бива опкољен њима, па ни не примећује да поступа управо по њима. Друштвена правила служе за постизање неког циља који је у интересу друштва или појединца, и када су сви учесници посвећени истом циљу, тада се о њима говори као о друштвеним прописима. Када је за

[Type here]

непоштовање унапред утврђеног прописа предвиђена санкција, онда правило постаје правна норма. Када се за прописе изричу санкције од стране друштвене организације, онда такви друштвени прописи постају *право* (Стефановић 1997). Данашње државе су правне државе, а правне норме одређују положај појединца у друштву и обавезују на одређено понашање.

Поред права, *морал* је један од најважнијих друштвених прописа. Разликује се од других друштвених правила јер као санкције има гружу савести (унутрашња санкција) и презир (спољашња санкција). Морал се односи на процењивање, ставове и поступке појединца у односу према другим људима. Морал се ствара спонтано, део је личности појединца и битно својство његове људскости. Како се друштво развијало и мењало, тако су се мењале и моралне норме. У практичном деловању, под моралом се подразумева разликовање добро и лошег, лепог и ружног, исправног и неисправног. Како је морал психичка функција, да би се испоштовала нека морална норма, неретко се у човеку води права борба између различитих делова његове личности (Стефановић 1997).

У моралној свести човека морални принципи представљају безусловне захтеве, а придржавање истих обавезно је у свим животним ситуацијама. Морални принципи представљају основне захтеве који се односе на моралну суштину особе, на природу односа међу људима и одређују смер људске делатности у свим областима (Стефановић 1997).

Правда је један од основних моралних принципа. Представља вечно настојање да се свакоме додели оно што му припада. Термин „правда“ се може окарактерисати као апстрактна идеја, док је њена практична примена окарактерисана као „правичност“. Правда је комплексан појам који се доводи у везу са многим друштвеним факторима. Може се испољити како индивидуално, тако и у друштвеној сфери, укључујући и област здравља и самим тим је нужно везана за развој друштва у целини (Кнежевић 2016).

Принципи сестринске етике

Принципи сестринске етике произилазе из општих етичких начела на којима почивају и све друге етике укључујући и медицинску етику. Представљају темеље из којих произилазе основна начела најбоље сестринске праксе. Неки од главних етичких принципа који имају универзални карактер, па се самим тим могу применити и у односу медицинска сестра/пацијент, јесу (Карел 2008; Стојковић, Цвјетковић, Пиперац 2020; Етичке норме здравствених радника):

- *принцип хуманости*, којим се човек препознаје као највећа вредност;
- *принцип „не нашкодити“*, који обавезује избегавање поступака који наносе штету другима;

[Type here]

- *принцип добротинства*, који поред ненаношења штете другима захтева предузимање конкретних корака да се другима помогне, а не само суздржи од поступка;
- *принцип поштовања приватности и достојанства личности* – болестан човек се већ због саме болести, потребе да тражи помоћ од других, због изложености разним третманима, осећа подређено у односу на здравствене раднике, али и у односу на себе самог из периода здравља. Сваки вид немоћи и зависности од других, ствара осећај непријатности и нарушеног достојанства. Ако се томе придода можда и непоштовање његове приватности, објављивање података другим особама, штета по пацијента и у моралном и у психичком смислу је начињена. Такав пацијент губи поверење у институцију, у стручњаке, носи у себи непријатне емоције, а све то утиче негативно на очување здравља, негу и лечење;
- *принцип поштовања аутономије друге особе*, којим се признаје право друге особе на доношење одлука о свом животу и здрављу;
- *принцип алтруизма* којим се прописују радње које имају за циљ добробит других људи и супротан је концепту себичност (према француском филозофу О. Comte);
- *принцип толеранције* – поштовање, прихватање и разумевање богате различитост култура, облика самоизражавања, као и начина изражавања људске индивидуалности. Толеранција је врлина која омогућава мир, а то се постиже, пре свега, знањем, комуникацијом, отвореношћу ка новим идејама, слободом мисли. Поштовање различитих ставова друге особе не значи да се појединац одриче својих, а толеранција не значи и толерантан однос према неправди;
- *принцип искрености* – право на информисаност;
- *принцип праведности* – залагање за једнакост свих људи, фер третман свих људи, доношење ставова и мишљења без емоционалног ангажовања. Још је Аристотел говорио „једнаке треба третирати једнако, а неједнаке неједнако“, чиме се позива на доношење исправне моралне одлуке, па тиме и исправно понашање, односно, доношење што мање неисправне одлуке и понашања. Ово фундаментално морално начело у вези је са свим осталим начелима који истичу право на живот и здравље свих људи, уз забрану дискриминације по било ком основу. Применом принципа праведности дистрибуција здравствених ресурса би требало подједнако да буде доступна свим људима у свету.

Правда је вредносно начело правилне прерасподеле добара, а њено извршење је под контролом закона у држави. Отуда је правда у тесној вези са правом, које креирањем правила понашања тежи да се приближи правди у што већој мери. Право је део праведности, а праведност је део морала. Дакле, како праведност обухвата право, неопходно је подсетити се основних, законом загарантованих права медицинских сестара и пацијената (Андријевић 2016).

[Type here]

Илустрација 1

Права медицинских сестра

У сестринству постоје законом загарантована права из више области. Једну групу чине права пацијената, а другу права сестара.

Права сестара према Посебном колективном уговору за здравствене установе (Сл. Гласник РС, 2020):

- на праведну новчану накнаду
- да учествује при доношењу одлука које утичу на радне услове
- на рад у сигурној и здравој околини
- могућност на избор каријере
- право на политичку активност
- право на професионално организовање.

Права пацијента

Права пацијената, према Закону о правима пацијената су (Сл. Гласник РС, 2019):

- право на доступност здравствене заштите
- право на информисање
- право на превентивне мере
- право на квалитет пружања здравствене услуге
- право на безбедност пацијената
- право на обавештење
- право на слободан избор
- право на друго стручно мишљење
- право на приватност и поверљивост

[Type here]

- право на пристанак
- право на увид у медицинску документацију
- право на поверљивост података о здравственом стању пацијента
- право пацијента који учествује у медицинском истраживању
- право детета у стационарним здравственим установама
- право пацијента да на сопствену одговорност напусти стационарну здравствену установу
- право на олакшање патњи и бола
- право на поштовање пацијентовог времена
- право на приговор
- право на накнаду штете.

Аутономија у одлучивању сестара у професионалном раду

Појам аутономија (грч. *αὐτονομία*) — самозакоње, познат је од филозофије старих Грка (<https://sr.wikipedia.org/wiki/autonomija>). У филозофији, под аутономијом се подразумева самоодређење слободне воље за коју је човек способан као умно биће (према Канту „филозофија морала“). Може се рећи да је аутономија владање властитог ума, који сам себе обавезује на деловање у складу са моралним законима (Калауз, 2015).

У социологији и политичким наукама аутономија је правни положај у коме сваки учесник има право на самоорганизовање, слободу и независност. Односи се на независност како на појединца у држави, тако и у односу на друге учеснике у неком раду или ширу социјалну средину. У правном смислу када се доводи о аутономији мисли се на право доношења обавезујућих, општих правила, загарантована законима неке државе или уставом, као највишим правним актом. У психологији аутономија упућује на независност индивидуе у доношењу одлука, у мишљењу и понашању (Хрватска енциклопедија, 2025.).

Питање аутономије медицински сестара у професионалном раду у вези је са чињеницом да је сестринство углавном женско занимање и да је под утицајем схватања улоге жене у друштву. Схватање у друштву, које се у многоне руководи патријалхалним вредностима, смешта жену у подређени положај у односу на мушкарца, а њен посао мање значајним, често и слабије плаћеним. Према неким истраживањима јавности сестре, као чланове здравственог тима, доживљавају се као помагаче лекарској професији, као мање образоване, мање интелигентне, као некомпетентне у преузимању одговорности (Калауз, 2008).

Од када постоји људски род, постоји и брига и болеснима и немоћнима. Овакав вид бриге и посвећености један је од најстаријих облика професионалне делатности усмерен на потребе човека, његово здравље и благостање. Кроз историју, очување здравља и нега оболелих чланова породице, повезивало се са улогом жене. Из тих неформалних облика

[Type here]

деловања, а као одговор на потребе друштва 19. века, прожетог ратовима, немаштином и болестима, британска болничарка Флоренс Најтингел поставила је темеље сестринству, као организованог професији, каква и сада постоји. Сестра 19. века је била усмерена ка нези оболелих, помагала је и пратила лекара, била смерна и послушна у извршењу задатака. Развојем друштва и развојем образовања сестара у 20. веку, Вирџинија Хендерсон, америчка сестра и професор, дефинише сестринство као холистичку професију усмерену на човека у свим његовим животним фазама. Од помагачке професије, подређене другим професијама, сестринство се од неге болесних, уздиже на ниво здравствене неге и тиме постаје аутономно подручје рада свих медицинских сестара. Захваљујући бољој позицији сестринства у свету, медицинска сестра у савременом здравственом систему све више постаје аутономни професионалац и равноправни члан мултидисциплинарног тима. Прихватање другачијег поимања сестринства и његово раздвајање од родне и традиционалне улоге жене јесте дуг процес који изискује бројне промене како у сестринству, кроз образовање, удруживање, узимање активног учешћа у одлучивању када је у питању здравствена политика, тако и у уређењу комплетног здравственог система (Маринић, 2016.).

Упоредо са развојем сестринства као професије (као што је пример у многим развијеним земљама света) која је вреднована и призната, законским актима су дефинисане обавезе и дужности, права и одговорност сестара. Међутим, са дужностима и одговорношћу, долази и аутономија у свакодневном професионалном раду медицинских сестара.

Аутономија се односи на способност медицинске сестре да доноси одлуке у оквиру сопствене професије и на право и одговорност да делује у складу са постојећим стандардима професије (Varjus et al., 2011). Професионална аутономија произилази из способности да се на критичан начин користе различите врсте знања, које пацијентима нуде безбедну и квалитетну здравствену заштиту. Сестринска професија је аутономна професија у односу на лекарску професију и има своје подручје рада – здравствену негу. Иако су сестре као равноправни чланови здравственог тима усмерени често на лекаре, а све у интересу да пруже што квалитетнију негу и лечење, сарадња између чланова тима није негација независности већ битан елемент у пружању што квалитетније здравствене услуге (Ećimović, 2017).

Аутономија у сестринству даје медицинским сестрама слободу да раде независно и да доносе одлуке од интереса за пацијента на основу искуства, уз разумевање да могу да траже медицинску подршку од осталих колега и других стручњака када је то потребно. Аутономија у сестринству представља прилику да нега буде оптимално прилагођена, да сестре могу да доносе брзе одлуке без потребе да чекају да други професионалац одобри или одбије одређени вид неге. Ово не само да медицинским сестрама даје већи ауторитет и поштује њихово медицинско знање, већ пацијенти могу имати користи и од

[Type here]

бржег процеса доношења одлука који може резултирати нижим стопама смртности и већим квалитетом неге.

Закључак

Пред сестринством, као недовољно развијеном професијом стоји много изазова. Један од начина којим се сестринство може боље вредновати, више уважавати од стране других професија и бити цењеније у јавности јесте и јачање сестринске етике са свим њеним саставним елементима. Значај сестринске етике огледа се у томе што она јасно утврђује вредносне критеријуме доброг људског деловања и исправног понашања медицинских сестара у комплексном процесу бриге и неге болесника. Битан елемент сестринске етике јесу етички принципи који представљају темеље из којих произилазе основна начела најбоље сестринске праксе. Један од основних принципа сестринске етике јесте принцип праведности. Праведност у сестринству подразумева доношење исправне моралне одлуке, па тиме и исправно понашање, односно, доношење што мање неисправне одлуке и понашања. Огледа се у једнаком уважавању и третману свих људи, према њиховим здравственим потребама, без дискриминације било ког типа. Како су правда и право међусобно повезани и нераздвојни, правично понашање уређено је правним актима који описују и обавезују на поштовање како права пацијената, тако и права медицинских сестара. Једно од права медицинских сестара, аутономног пружаоца услуга здравствене неге, јесте и право у учествовању у доношењу одлука, односно аутономију у одлучивању у оквирима своје професије и постојећих стандарда. Професионална аутономија медицинских сестара произилази из способности да се на критичан начин користе различите врсте знања, које пацијентима нуде безбедну и квалитетну здравствену заштиту. Применом аутономије у сестринству стиче се прилика да нега буде оптимално прилагођена и да сестре могу да доносе брзе одлуке без потребе да чекају да други професионалац одобри или одбије одређени вид неге, а све у циљу бољег, ефикаснијег и бржег пружања здравствених услуга, тамо где сестра као независни члан мултидисциплинарног здравственог тима може независно да делује.

Литература

1. Аутономија (доступно на: <https://sr.wikipedia.org/wiki/autonomija>)
2. Андријевић Б. Право и правда, 2016. (доступно на: <https://www.mreza-mira.net/vijesti/pravo-i-pravda/>)
3. Varjus S, [Leino-Kilpi](#) H, [Suominen](#) T. Professional autonomy of nurses in hospital settings – a review of the literature. Scand J Caring Sci. 2011 Mar;25(1):201-7. (доступно на: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20707857/>)

[Type here]

4. Ećimović I, 2017. (доступно на: <https://www.rauche.net/izdanja/broj-8/sestrinska-profesionalna-autonomija-unutar-zdravstvenog-tima/>)
5. Калауз С. Биоетика у сестринству. Загреб: Здравствено велеучилиште, 2008.
6. Калауз С. Организација и управљање у подручју здравствене неге. Загреб: Медицинска наклада, 2015.
7. Карел Т. Медицина и друштво – Увод у медицинску етику. Београд: Медицински факултет у Београду, 2008.
8. Кнежевић Р., О правди, правичности, праву, 2016. (доступно на: <https://blog.aks.org.rs/o-pravdi-pravicnosti-pravu/>)
9. Маринић Р. Идентитет, интегритет и аутономија сестринске професије у Републици Хрватској – завршни рад. Вараждин: Свеучилиште Сјевер, 2016.
10. Стефановић Б. Љ. Социологија. Крагујевац: Медицински факултет у Крагујевцу, 1997. стр. 189-195
11. Стојковић Јерemiћ В, Цвјетковић С, Пиперац П. Биоетика 3 – Етички принципи. Београд: Медицински факултет у Београду, 2020.
12. Етичке норме здравствених радника (доступно на: <https://www.medicinskaedukacija-timkme.com>)
13. Сл. Гласник РС, 2019. (доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_pravima_pacijenata.html)
14. Сл. Гласник РС, 2020. (доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/poseban-kolektivni-ugovor-za-zdravstvene-ustanove-republike-srbije-apv-jls.html>)
15. The ICN code of ethics for nurses, Revised 2021., (доступно на: https://www.icn.ch/sites/default/files/inline-files/ICN_Code-of-Ethics_EN_Web.pdf)
16. Хрватска енциклопедија, 2025. (доступно на: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4755>)
Илустрација 1 (доступно на: <https://www.google.com>)